

NEBBIEN ÉS A VÁROSLIGET

A LEGÚJABB LEVÉLTÁRI KUTATÁSOK TÜKRÉBEN

NEBBIEN AND THE CITY PARK

IN THE LIGHT OF RECENT ARCHIVAL RESEARCH

SZERZŐ/BY:
JÁMBOR IMRE

A pesti Városliget rendezésére kiírt tervpályázat nyertese, Christian Heinrich Nebbien 1778-ban, Lübeckben született. Jómódú, polgári családból származott. Mecklenburgban és Holsteinben mezőgazdasági és kertművészeti tanulmányokat folytatott, majd földművelési, erdészeti és építési gyakorlatot szerzett, és az e tárgyú szakirodalommal ismerkedett. Harmincéves koráig számos tanulmányutat tett Németországban, Oroszországban, Angliában, Itáliában és Magyarországon.

Önéletírásában magát „Ökonomierat”-nak, azaz gazdasági tanácsosnak nevezte. Munkái jelentős része meliorációs, tájfasítási és talajjavítási súlypontokkal végzett birtokrendezés, de e feladatainál mindig esztétikai szempontok is vezérelték, és számos kertépítészeti tervet is készített. Több mint 80 különböző típusú terv bizonyított szerzője, de valószínűleg ennél jóval több munkája volt. Utolsó tervei 1834-ben készültek. Ezt követően főként irodalmi munkásságot folytatott, egészen 1841-ben bekövetkezett haláláig.

Mintegy 20 fontosabb kertművészeti publikációja ismert. Ezek között jelentősebb: *Die Forschule der Landschaftsgartnerei* (Hesperus, 1 évf. 1818); *Geist der Landschafts-Bildnerei als*

Program dess grössern Werkes (Weimar, 1821); *Der nützlich-schöne Hausgarten für Stadt und Land* (Leipzig, 1837)

1806 és 1821 között dolgozott Magyarországon. Fontosabb kertművészeti alkotásai: Tóalmás, Prónay-kastély parkja (1812); Alsó-Korompa, Brunszvik-kastély parkja (1812-18); Martonvásár, Brunszvik kastély parkja (1821); és valószínűleg a Koháry-Coburg-kastély (Szentantal) és a betléri Andrássy-kastély parkjának is ő a tervezője. A legfontosabb munkája azonban a Városligetre készített díjnyertes – és tegyük hozzá: megvalósult – terve (1813-16). A munka azért is jelentős, mert ez a világ első népkertje, amit egy város a saját birtokú területén, a saját költségén, a saját polgárai számára létesített szabad, korlátlan használatra, oly módon, hogy a tervezőt pályázat útján választotta ki.

A pesti Városliget, akkori német nevén a Stadtwaldchen rendezésére a Szépítő Bizottság által 1813-ban kiírt tervpályázat részleteiről, a résztvevőkről, a benyújtott pályaművekről és a döntésről csak nagyon kevés adat, dokumentáció, rajz, vagy szöveg maradt fenn.

Budapest Főváros Levéltárában található Jacob Degen, városi mérnök által a századelőn készített térkép: A pesti Városliget helyszínrajza a környező terü-

The winner of the landscape development tender for the City Park in Pest, Christian Heinrich Nebbien was born in 1778 in Lübeck. He came from a wealthy civic family. He studied agriculture and garden art in Mecklenburg and Holstein and then acquired experience in farming, forestry and construction, also reading the respective professional literature. Until he turned 30 years of age, he went on several study trips to Germany, Russia, England, Italy and Hungary.

In his own biography he called himself "Ökonomierat", economic counselor. The majority of his land consolidation works focused on melioration, landscape afforestation and land reclamation, but in these tasks, he was led by aesthetic aspects as well and prepared a number of landscape architectural designs. He is the proven author of over 80 different plans but he probably had much more than this. His last plans were designed in 1834. After this he led a literary activity until his death in 1841.

About 20 of his significant garden art publications are known. The most significant among these: *Die Forschule der Landschaftsgartnerei* (Hesperus, 1st yr 1818); *Geist der Landschafts-Bildnerei als Program dess grössern Werkes* (Weimar, 1821);

Der nützlich-schöne Hausgarten für Stadt und Land (Leipzig, 1837)

He worked in Hungary between 1806 and 1821. His most important works of garden art: Tóalmás, Park of Castle Prónay (1812); Alsó Korompa, Park of Castle Brunszvik (1812-18); Martonvásár, Park of Castle Brunszvik (1821), but he is probably also the designer of the parks of the Koháry-Coburg (Szentantál) and Andrassy Castles (the latter in Betlér). His most prominent work however is the winning plan (1813-16) prepared for the City Park - which, let us not forget about it, also got carried out. This work is also significant, because this is the world's first people's garden that a city established on its own lands, at its own expense and for its own citizens, for unlimited use, selecting the designer by way of a tender.

We have only a few data, documentation, drawings or texts left on the details, participants or the submitted works and the decision itself of the tender published in 1813 for the landscape development of the Pest City Park or Stadtwäldchen, as it was called at the time in German.

A map made by Jacob Degen urban engineer at the beginning of the century can be found in the Archives

letekkel¹ a Dunáig címmel. A térképen a Városliget területének bővítése és az új határvonalak ábrázolása is szerepel. Ez azért fontos térképlap, mert ezen jelenik meg először az alaprajzi forma, a felbővített terület nagyság és az új telekhatár, bővítési vonalak felirattal, ami a Városliget végleges alakját meghatározza, és amely területre vonatkozóan aztán – a döntés értelmében – az átfogó, egységes rendezéshez megfelelő tervek beszerzésére kiírták a tervpályázatot (1. kép).

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának térképtárában azonban őriznek egy a Városliget területét ábrázoló másik, papíron készült, színezett, kéziratos rajzot. Ennek a nyilvántartás szerinti címe: Pest – a Városliget elkészült és kiépítés előtt álló parkosításának helyszínrajza, a keletkezés dátuma: 19. század. Forrása, funkciója ismeretlen (2. kép).

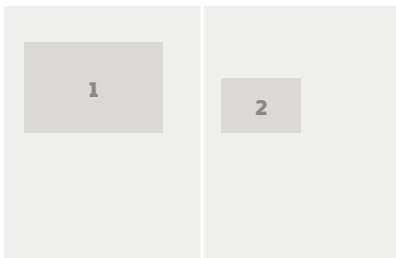
A rajz német nyelvű felirata és a tartalma (mocsaras területek, egy kisebb és egy nagyobb sziget, csatorna, fasorok, ligetes területek, legelő, privát sző-

lőskertek, sétányok, épületek, kis fahidak), valamint a terület lehatárolása, befoglaló formája eléggé egyértelműsítik, hogy itt a tervpályázat kiírásához készített helyszínrajzról lehet szó. A rajz tehát a ligetnek, a Stadtwaldchennek az 1813-as állapotát ábrázolja a bővítési területrészekkel együtt.

Ezt megerősíti, hogy a helyszínrajz német nyelvű felirata kicsit bővebb tartalmú, mint a nyilvántartásban szereplő tervmegnevezés. Ez magyarul a következő: „A pesti Városliget térképe részben az összes elkészült, részben a mellékelt kimutatás szerint még elkészítendő létesítménnyel.”² E szerint a helyszínrajzhoz tartozhatott még egy kimutatás is, ami rögzítette a területen elhelyezendő létesítményeket, azaz egyfajta tervezési feladatkiírásként szolgált. E mellett a helyszínrajzon feltüntettek a létesítendő fontosabb építményhelyeket és az azokhoz kapcsolódó látványkapcsolatokat, ki- és átlátás irányokat. A rajz jobb felső sarkában pedig egy szintén német nyelvű területkimutatás talál-

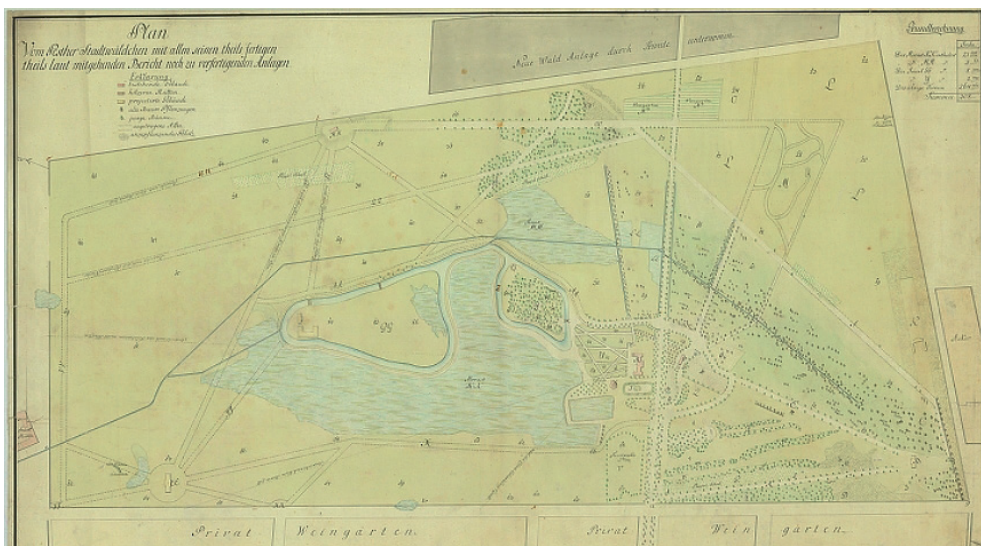
1 A térkép felirata német nyelvű: *Plan Vom Pesther Stadtwaldchen samt der umliegenden Gegend bis zur Donau. Az új, a bővítési területrészt menti telekhatárokat jelző szaggatott vonalak megnevezése: Extensions Linie*

2 A helyszínrajz német felirata a következő: *Plan vom Pesther Stadtwaldchen mit allen seinen theils fertigen theils laut mitgehenden Bericht noch zu verfertigenden Anlagen*

1. kép/pict.: A pesti Városliget helyszínrajza. Jacob Degen térképének részlete / The site plan of the City Park in Pest. Extract from Jacob Degen's map

2. kép/pict.: Pest - a Városliget elkészült és kiépítés előtt álló parkosításának helyszínrajza / Pest – Detailed site plan of the landscape of City Park before execution

of the Capital Budapest: Its title is the "Site plan of the Pest City Park with surrounding areas¹ until the Danube. The map also shows the extension of the City Park's area and the new boundaries. This map sheet is important because this is where the layout form appears for the first time as well as the enlarged territory and the new plot boundaries, with the caption extension lines, that define the final form of the City Park for which area, according to the decision the tender has been published with the purpose of acquiring the appropriate plans for the overall and unified landscape development. (Picture 1.)

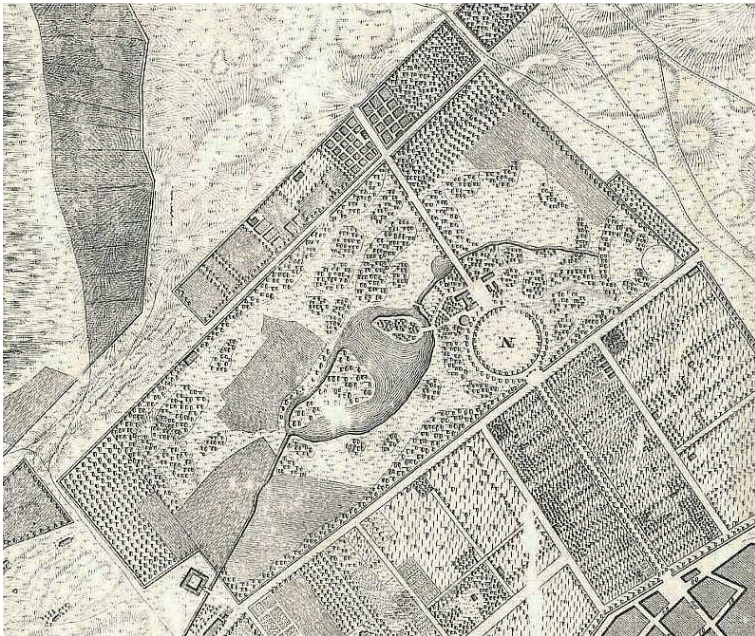
In the map archives of the Domestic Archives of the Hungarian National Archives however there is another handwritten, colored drawing on paper that also shows the area of the City Park. Its title according to the registers: Pest – the finished landscape development plan of the City Park before execution, dated: 19th century. Its source and function is unknown. (Picture 2.)

The German caption of the drawing and its content (marshy areas, a smaller and a bigger island, channel, alleys, woody and grove areas, meadows, private vineyards, promenades; buildings, small wooden bridges) as well as the boundaries of the area and its inclusive shape point out that this must have been a site plan prepared for the tender. The drawing shows the 1813 status of the Park, the Stadtwaldchen, along with its extension areas.

This is supported by the fact that the German caption of the site plan is a bit more detailed than the plan name in the register. This is the following: "Map of the City Park with installations partially after and before execution as shown by the attached list."² According to this, there must have been a list annexed to the site plan that showed the installations to be arranged on the area which could have been an instruction for the tender task. Also features of the site plan were the most important places designated for built elements waiting for

1 The map's caption is in German: *Plan Vom Pesther Stadtwaldchen samt der umliegenden Gegend bis zur Donau. The denomination of the dashed lines marking the new plot boundaries along the extension area: Extensions Linie*

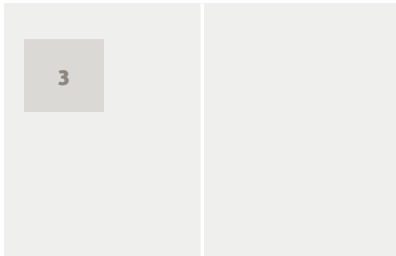
2 The layout's German caption is as follows: *Plan vom Pesther Stadtwaldchen mit allen seinen theils fertigthteils laut mitgehenden Bericht noch zu verfertigenden Anlagen*

ható a következő tartalommal: Terület-számítás: mocsár (KK) 27,84 hold, mocsár (MM) 5,05 hold, sziget (GG) 8,19 hold, sziget (Y) 2,62 hold, további terület: 264,30 hold, összesen: 308,00 hold. Tekintettel arra, hogy magyar holdról van szó, az így számított összterület tehát mintegy 133 ha. Ez – véleményem szerint – a Városliget megbízható, hitelesnek tekinthető eredeti területnagysága, amelyre a tervezési pályázatot 1813-ban kiírták. Nebbien később, 1816-ban kidolgozott költségvetésében szereplő terület valamivel nagyobb, 334 hold, azaz 143 ha, mert ebben a liget mellett fekvő, ahhoz szervesen kapcsolódó, szintén városi tulajdonú terület is szerepel, amely a faiskola helyeként és a liget egyfajta ellátó-fenntartó területeként szolgálhatott. Ezt ábrázolja Csintalan, 1828-ban készített várostérképe is (3. kép).

Arról, hogy pontosan milyen tartalommal készült a tervpályázati kiírás, milyen határidővel, és arra hány pályázat érkezett be, nincsenek adatok. A pályaművek jó része megsemmisült, vagy lappang, ismeretlen helyen, azonosítatlan anyagként. A Szépítő Bizottság német nyelvű jegyzőkönyvei sem tartalmazzak érdemi szövegeket a pályázat kiírásáról, a döntésről és a bizottság pénztárcájában sincs nyoma a pályadíjak (200, 150 és 100

aranyforint) kifizetésének, pedig ezek jelentős összegeknek számítottak. Van azonban egy jegyzőkönyv az 1813 novemberében tartott bizottsági ülésről, amelynek egyik napirendje keretében a Városliget terv szerinti megépítésének hosszabb távú programját, a megvalósításhoz szükséges lépéseket tárgyalták. Ennek a kézzel írott, német nyelvű dokumentumnak a szövege már a pályázaton első díjat nyert Christian Heinrich Nebbien Városliget-tervének a kivitelezhetőségével foglalkozik, azaz a döntés az év novembere előtt már megszületett. Ezt az is igazolja, hogy a jegyzőkönyvhöz csatoltak egy színezett (festett akvarell) tervrajzot (4. kép), ami a Városligetet ábrázolja, és amely tökéletesen megfelel Nebbien – jóval később – 1816-ban, József nádornak ajánlott kéziratában megjelent, fekete-fehér grafikájú, közismert tervrajzának. Ez a – tudomásom szerint eddig nem publikált – színes tervrajz azonban Nebbien 1813-ban benyújtott pályamunkájának része lehetett, nem is születhetett másként, de az első díjat nyert, eredeti pályamű más rajzainak és szöveges munkarészének nincs nyoma. Ezért a munka kvalitásáról, amivel a szerzője a megbízást elnyerte, csak a későbbi, jóval részletesebben kidolgozott, elméleti megalapozással és gondos költségvetéssel ellátott tervanyag tanúskodik.

3. kép/pict.:
A pesti Városliget
Csintalan József
várostérképén,
1828-ban Buda és
Pesth szabad királyi
városoknak és
környékeiknek
Plánuma. Kiadta:
Tomola Ferdinánd
BFL XV.16.d.241/3 /
xxxxxx

their execution and the related panoramic connections and view directions from and through the landscape. In the upper right corner of the drawing there is another German plot description with the following content: Plot calculation: marshland (KK) 27, 84 Hungarian acres, marshland (MM) 5,05 Hungarian acres, island (GG), 8,19 Hungarian acres, island (Y) 2,62 Hungarian acres, further areas: 264,30 Hungarian acres, altogether: 308,00 Hungarian acres. The Hungarian acres being a Hungarian measurement unit, the total area calculated on this basis is about 133 acres. This – in my opinion – is the reliable and authentic data about the original plot size of the City Park for which the call for the landscape development tender was published in 1813. The area figuring in Nebbien's later budget from 1816 is slightly larger, 334 Hungarian acres, 143 acres that is, because this also includes the area next to the park and closely connected to it, another city property. This must have served as a site for the nursery and a supply and maintenance-area for the park. The same is also shown on the city map made by Csintalan in 1828. (Figure 3)

We however don't have any information on the exact content of the call

for tender or its deadline, nor about the number of submitted applications. Most of the tender works might have either been destroyed or they disappeared to unknown places as unidentified archive materials. The Embellishment Committee's German records don't include any relevant information neither about the call for tender nor the decision and there is no trace in the Committee's book of receipts and expenditure about the payment of the tender prices (200, 150 and 100 golden forints), although these were considered significant amounts at the time. The minutes however of a Committee meeting from November 1813 have been preserved, the Agenda of which includes the discussion of the necessary steps for the implementation of the long-term program of the City Park's landscape development according to plans. This hand-written document in German language already deals with the feasibility of the tender winner Christian Heinrich Nebbien's City Park plan, meaning that the decision was already made before November that year. This is also proven by the fact that a colored (painted aquarelle) design (Picture 4.) was attached to the minutes showing the City Park and exactly matching Nebbien's well-known black and white

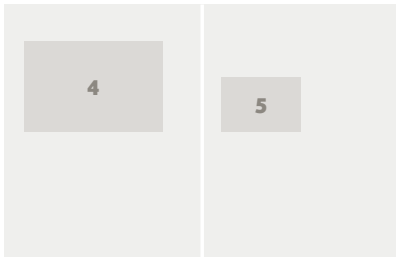

Hogy az eredeti pályamű is alaposan átgondolt és részletesen kidolgozott volt, a később (1816-ban) bemutatott, fekete-fehér és perspektivikus grafikával kidolgozott tervvel való teljes tartalmi azonosága mellett az is igazolja, hogy a színes tervlapon is felfedezhetőek azok a betűjelek és számok, amelyekkel Nebbien a szöveges növényalkalmazási javaslatait a későbbi monokróms tervlapon is beazonosítható módon megjelölte.

A döntés nagy valószínűséggel a benyújtott pályaművek gondos elemzésén és részletes bírálatán alapult. Ezt az is megerősíteni látszik, hogy Nebbien későbbi munkájában visszautal a tervét érintő bírálatokra, többek közt elfogadva és elegánsan áthidalva olyan részletekbe menő kritikai megjegyzéseket, mint például a Körönd (Rondó) kapuzatának, a Városliget főbejáratának az építészeti kialakítására, anyaghasználatára és költségeire vonatkozó kifogásokat. A kézirat 31. (XXVI+5) oldalán írja: „Teljes szerénységgel.....elfogadom mélyen tisztelt művészeti kritikussom következő

gondolatát, amennyiben én ezt [a kapuzatot], noha ebben az időben – ahol csak a vas uralkodik (ahogy [a bíráló] 1813-ban írta) – nem is vélem kivitelezhetőnek, mégsem tartom túlságosan költségesnek ahhoz, hogy majd egy kedvezőbb időszakban ne lenne megvalósítható.”

Nincs pontos adatunk, hogy a meghirdetett munkára hány pályamű érkezett be, de a feladat jelentőségére való tekintettel bizonyára számos. A levéltárakban őrzött és a Városligetet ábrázoló ún. helyszínrajzok közül legalább kettő a pályázatra benyújtott két, különböző pályamű tervlapja lehetett. Szöveges munkarészeknek nincs nyoma, de a fennmaradt rajzok tartalma és grafikája egyértelműen bizonyítja, hogy itt nem a liget meglévő állapotát bemutató helyszínrajzról van szó, hanem kertművészeti tervekéről. Köztük az egyik legszínvonalasabb és legérdekesebb a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Térképtárában S 70 - No. 3. jelzet alatt „A Pesti Városliget helyszínrajzi térképe, 19. sz.” címmel található kertművészeti terv (5. kép). Saj-

4. kép/pict.:
A Városliget tervrajza. Nebbien pályaműve, 1813 / Picture 3. Layout plan of the City Park. Nebbien's tender work, 1813.

The site map of the Pest City Park. In reality, a sheet of one of the works submitted for the 1813 tender

5. kép/pict.:
A Pesti Városliget helyszínrajzi térképe. Valójában az 1813-as pályázatra benyújtott egyik pályamű tervlapja /

design from much later, 1816, published in the manuscript dedicated to Palatine Joseph. This – to my knowledge so far unpublished – colored plan could have been part of Nebbien's tender work submitted in 1813, it could not have been born in a different way, but there is no evidence about the other drawings of the original tender work or its written parts. Therefore the quality of the work by which the artist won this assignment is only witnessed by the much more detailed design material from a later date that is also accompanied by a theoretical foundation and a thorough budgeting.

The original tender work was well thought-through and elaborated into the details which is also proven by the fact that its content is completely identical with the black and white and perspectival graphics published later (in 1816) and also that on the colored sheet you can identify the same key-letters and numbers which Nebbien used to mark his plant application suggestions on the more recent monochrome sheet.

The decision was most probably taken after a thorough analysis and detailed evaluation of the submitted works. Nebbien himself, in his later work, makes reference to the evaluations of his plan, among others by accepting and elegantly resolving detailed critical observations such as the suggestions regarding the architectural design, material usage and costs of the gates of the Körönd/Circus (Rondo), the main entrance of the City Park. On page 31 of the manuscript (XXVI+5) he writes: *“With complete modesty...I accept the following thought of my much honored critic as at this time - where only iron prevails (as he [the critic] put it in 1813) - I don't think this (gate) would be feasible, but I don't think it would be as costly as one wouldn't be able to realize it at a more favorable point in time.”*

There is no precise record on the number of applications submitted for the tender but it was certainly a high number given the importance of the task. Out of the so called site plans

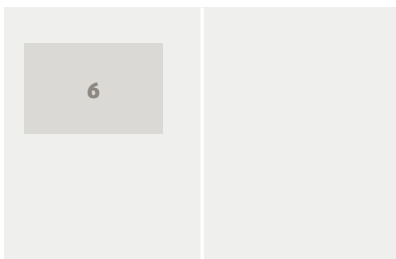

nos a tervlapon nincs felirat, ha lenne, az bizonyára csak németül íródhatott volna. A fenti, magyar nyelvű témamegjelölés taláalomra születhetett a levéltári nyilvántartás-azonosítás céljából. A rajz tartalmából azonban nyilvánvaló, hogy nem helyszínrajzról, s nem térképről van szó – hiszen a Városliget ilyen sosem volt –, hanem kertművészeti tervről. Olyan tervről, amelyik csakis 1813-ban készülhetett.

Ez a munka is szemlélteti, hogy Nebbien nem akármilyen versenytársak között nyerte el az első díjat és a tervezési megbízást. A munka szellemisége, a térkompozíciós megoldás, a kidolgozás részletettség és művessége, a pazar grafika egyértelműen arra utal, hogy ez a tervlap valamely vezető európai tájépítész műhely kortárs alkotása. BUTENSCHÖN (2016) feltételezése, hogy Peter Joseph

Lenné, a kor mértékadó német kertművészének fiatalkori munkájáról van szó, amelyet a terv grafikája, alaprajzi formai megoldásai és a perspektivikus ábrázolásmód igazolnak. A későbbi Lenné-tervek karakterével és grafikájával összevetve kétségtelen felfedezhető ilyen hasonlóság. Hozzá kell tenni azonban, hogy a kor kertművészeti ábrázolásmódja általában ilyen, Ludvig Sckell és más neves kortársak is rokon térkompozíciós megoldásokat és perspektivikus grafikát használtak a terveiknél. A tervlap tetején pedig szerepel egy kalligrafikus 'F. L.' monogram, ahol az 'F' akár a 'P' és a 'J' egybeolvastásának is felfogható, bár elég nagy képzelőerőre van hozzá szükség. Ennél több kétséget támaszt, hogy a tervlap léptéke a régi francia öllet (Toize, kb. 1,624 m) ábrázolt, ami szokatlan egy német

3 Nebbien a kéziratában az „Umwandlung” kifejezést használja, ami hozzávetőlegesen megfelel a magyar megfelelője a rendezés, átalakítás.

6. kép/pict.:

A pesti Városliget
rendezési terve.

NEBBIEN, 1816³ /

Landscape

development plan of
the City Park.

NEBBIEN, 1816³

representing the City Park preserved in the archives at least two sheets must have been from two different works submitted for the tender. There is no sign on worded parts but the content and graphics of the preserved drawings clearly prove that these are not site plans representing the contemporary condition of the Park but much rather landscape development plans. Among them, one of the most interesting and of the highest quality is the landscape design plan held in the map archives of the Domestic Archives of the Hungarian National Archives under index S 70 – No 3. with the title “The site map of the Pest City Park, 19th century” (Picture 5.). Unfortunately, there is no caption on the sheet; were there any, it would certainly be in German. The above Hungarian description must have been chosen randomly for archival recording purposes. From the content of the drawing it however becomes obvious that it is not a site plan nor a map – the City Park never used to be like this – but a landscape development plan; a plan that could only be drafted in 1813.

This work also shows that it wasn't just again any kind of competitors that Nebbien won this first price and the landscape park's development assignment.

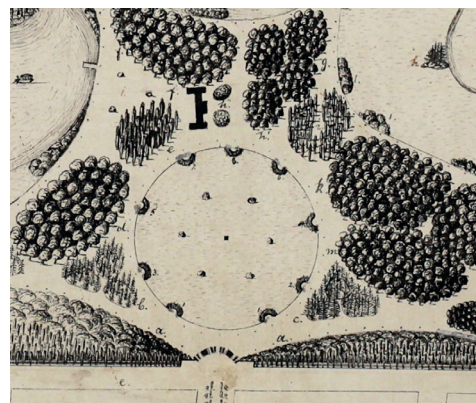
The mentality of the work, the spatial composition, its detailed approach and its elaborate character, the magnificent graphics clearly make it seem to be the contemporary work of some leading European garden design atelier. BUTENSCHÖN's assumption (2016) is that we are dealing here with the work of the young Peter Joseph Lenné, a competent German garden artist; this is also supported by the graphics of the plan, the forms of the layout and the perspectival representation. Comparing it with the character and graphics of the later Lenné-plans, there are obvious similarities. We have to add however that the way of representation in contemporary garden art is usually like this, Ludvig Sckell and other renamed contemporaries used similar spatial composition and perspectival graphics in their plans. And, on the top of the plan sheet there is a calligraphic 'F. L.' monogram, where 'F' can even be interpreted as a merged 'P' and 'J' although you need quite a vivid fantasy to assume this. More doubt is raised by the measurement of the plan sheet which uses old French fathom (Toize, appr. 1,624 m) which is quite unusual from a German artist working at that time in Vienna and designing on the territory of the Monarchy where the

3 Nebbien uses in his manuscript the word „Umwandlung” that is approximately equals the words arrangement, transformation.

7. kép/pict.:

A Városliget főbejárata F.L. tervén (a), Nebbien 1813-as tervén (b) és 1816-os tervlapján (c)
/ The main entrance to the City Park on F.L.'s plan (a),

Nebbien's plan from 1813 (b) and his sheet from 1816 (c)

szerzőtől, aki ekkor Bécsben dolgozott és végül is a Monarchia területén tervezett, ahol a bécsi öl, vagy Magyarországon a magyar öl volt ekkoriban a használatos mértékegység. De legyen akár Lenné munkája, akár másé, a kor stílusjegyeit tükrözi a terv, mégpedig rendkívül jó minőségben. Ezért Nebbien munkájával együtt ez a terv nemcsak a pályázat és a benyújtott pályaművek magas színvonalát fémjelzi, de arra is alkalmat ad, hogy a két, azonos témájú terv összevetésével Nebbien tervezői felfogását és kvalitásait a kor általános kertművészeti irányzataihoz és minőségéhez viszonyíthassuk.

Nebbien a – minden bizonnyal 1813-ban, a pályázatra készített – színes tervlapjának (4. kép) lényegi tartalmát az 1816-ban megjelent részletes kéziratában fekete-fehér perspektivikus ábrázolási technikával dolgozta ki, ahol a növényegyüttesek összetételét, karakterét így plasztikusabban jelenítette meg (6. kép). Ezen a tervlapon és a kéziratban közölt színes részletrajzokon még jobban érzékelhető az a térkompozí-

ciós szemlélet és megoldás, ami a tervezői felfogását általában jellemzi.

Ennek értelmezéséhez a tervrajzokon túl Nebbien leírása is segítséget nyújt, amelyben kifejti tervezői hitvallását, mintegy ars poétikáját összefoglalva a következő megfogalmazásban:

A tájképi kert „lényege és alapelve: a szabad, tiszta természet-stílus, amely a gazdaságra és az esztétikára való törekvés legintimebb kapcsolatából születik.E két törekvésnek itt [a kert esetében] oly szoros az összefonódása egymással, hogy az eredményük egyszerre és együtt jön létre, mindenhol az egyik a másikból születik, következésképp a Szép hasznosként és a Hasznos szépként nyilvánul meg.”⁴

Ebben követi az elmúlt század angol klasszicista tájképi parkok, az ún. festői kertek elvét, ahol a nagy kiterjedésű, sokszor több száz hektáros parkterület fenntartásához a legeltetés, a vadászat és az erdei termékek hasznosítása is hozzájárult, amire a térkompozíciós megoldásoknál figyelemmel voltak, bár azok „for-

4 Az eredeti német szöveg: „Ihr [der Landschaftsgartens] Wesen und Grundbegriff sei: freier, reiner Naturstil, aus der innigsten Verkettung des ökonomischen Interesses mit dem ästhetischen geboren.Da nun beide Interesse hier [beim Gärten] so innigst miteinander vereint erscheinen, da sie stets miteinander geboren werden, überall eins aus dem anderen entstehen, folglich das Schöne nützlich und das Nützliche schön werten mu.”

unit of measurement was the Vienna fathom or in Hungary, the Hungarian fathom. But whether it is Lenné's work or someone else's, the plan reflects the contemporary style and does it in an excellent quality. Therefore along with Nebbien's work this design doesn't only hallmark the high quality of the tender and the works submitted, but also allows us by comparing the two plans of identical subject to relate Nebbien's design concept and qualities to contemporary garden art trends and qualities.

Nebbien has prepared the essential content of his colored sheet (picture 4.) – most probably made in 1813 for the tender – in a detailed manuscript published in 1816 with a black and white perspectival technique, where the composition of the plant assemblage and their character could be represented more plastically (Picture 5.). On this plan sheet and on the detailed drawings published in the manuscript the spatial composition and solutions which generally characterize his design concept can be perceived even better.

Nebbien's description also facilitates the interpretation of this where he expresses his designer's credo summarizing his ars poetica with the following words:

The landscape garden's "essence and principle is: in the free and clear nature-style that originates from the most intimate relation between the efforts for economy and aesthetics.These two efforts are so strongly intertwined here

[in this garden] that their result is created simultaneously and jointly, everywhere one is born from the other, as a consequence, the Beautiful appears as useful and the Useful appears as beautiful."⁴

In this he follows the principle of the last century's English classicistic landscape gardens, the so-called picturesque gardens, where to the maintenance of the large surface park areas (often of hundreds of acres), pasturage, hunting and the exploitation of forest products have contributed which was taken into account in the case of spatial composition solutions although the "formal monotony" of these has been strongly criticized by Nebbien. In the case of the City Park plan, he also took into account the yields of the grasslands and the meadows as well as the hospitality revenue which he intended to use for the Park's maintenance. Its spatial composition does not only offer an excellent view with varied pictures (with his words, paintings), but the plant assemblages used here in a block format and with the generous and contiguous lawn areas are relatively less expensive to maintain than the compositions with the loose, too varied space walls of spectacular diffuseness, in every detail with a different picture. Still, the major part of contemporary romantic landscape gardens is like this, where the artistic character and the principle of nature overwrite the economic reasonableness, which Nebbien however treats with the same emphasis as the aesthetic value.

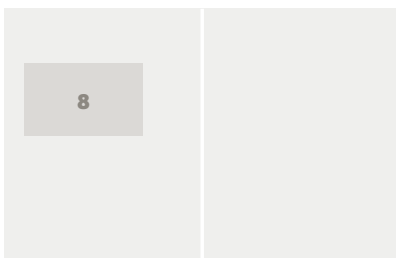
⁴ The original German text: „Ihr [der Landschaftsgartens] Wesen und Grundbegriff sei: freier, reiner Naturstil, aus der innigsten Verkettung des ökonomischen Interesses mit dem ästhetischen geboren.Da nun beide Interesse hier [beim Gärten] so innig miteinander vereint erscheinen, da sie stets miteinander geboren werden, überall eins aus dem anderen entstehen, folglich das Schöne nützlich und das Nützliche schön werten mu.“

mai egyhangúságát” Nebbien erősen kritizálta. A Városligeti tervénél is számtal példával a rétek, a kaszálók hozamával és a vendéglátás bevételeivel, amit a liget fenntartására javasolt visszafordítani. A térkompozíciós kialakítása pedig olyan, hogy annak nem csupán látványértéke kimagasló és változatos képeket (az ő szóhasználatával: festményeket) kínál, hanem ezek növényegyütteseinek markáns, tömörszerű megformáltsága, a nagyvonalú egybefüggő gyepfelületek viszonylag olcsóbban fenntarthatók, mint a látványos szétszórtsággal, minden részletében más képet adó, mozgalmas, fellazuló térfalakkal kiképzett térkompozíciós megoldások. A kor romantikus tájképi kertjeinek pedig jó része ilyen, ahol az artisztikum – és tegyük hozzá a természetelvűség – felülírja a gazdasági ésszerűséget, a racionalitást, amit viszont Nebbien az esztétikai értékkel azonos súllyal kezel. Ez nem hiba, ez a kertművészeti alkotásokban megnyilvánuló korszellem. Ezt tükrözi az ismeretlen F. L. (talán az ifjú Peter Joseph Lenné) szerző

Városliget terve, de számos, a századelőn született kertművészeti alkotás is. A két terv térkompozíciós lényegét és a növényalkalmazási megoldásokat összevetve ez a lényegi különbség – Nebbien tervezői felfogása és a kor uralkodó kertművészeti stílusirányzata között – szembeötlő, ami a terv egészét jellemzi. Ez jól megnyilvánul a részletekben is, például a Városliget főbejáratának a kialakításánál, ahol a kortárs tájépítészeti irányzattól és uralkodó attraktív formai megoldásoktól – amit F.L. pályaműve magas színvonalon reprezentál – markánsan eltér Nebbien plasztikus, kompakt, zárt tömegekből felépülő formarendje (7. kép).

Ettől különleges Nebbien Városliget-terve, aminek jellemzője a határozott, tömörszerű megformálás, a nagyvonalú, nagy távolságokat átfogó térstruktúra és a csupán néhány faféleségből kialakított zárt növénycsoportok változó együttesei. Részletes növényjegyzékében összesen 168 fa és cserjeféleséget sorol fel, meghatározva a pontos telepítési helyeket és a néhány fajból álló társí-

8. kép/pict.:

A pesti Városliget
1832-ben. Erhard
Ágost térképe / *The
Pest City Park in 1832.*
A map by Ágost Erhard

This is not a mistake but the spirit of the age reflected in the works of garden art. This is reflected by the City Park plan from the unknown artist F.L. (maybe the young Peter Joseph Lenné) but also by the numerous creations of garden art from the beginning of the century. Comparing the spatial composition and the plant application solutions of the two plans this is the most significant difference – between Nebbien’s design concept and the prevailing contemporary style of garden art – that comes to the fore and is characteristic for the entire plan. This can also be seen in the details such as for example in the case of the design of the City Park’s main entrance where Nebbien’s range of forms of plastic, compact and closed masses (picture 7.) differs strongly from contemporary landscape design trends and the dominant attractive forms – excellently represented by F. L.’s tender work.

This makes Nebbien’s City Park plan special; it is characterized by the clear-cut block-shaped forms and the generous

spatial structure spanning large distances and the varied ensembles of closed plant groups composed of only a few tree species. In his detailed plant register he only lists 168 tree and shrub species, defining their exact planting position, and the associations from just a few species. These plantings are mostly forest patches or closed groves, completed by smaller tree groups and shrub patches. There is no way to find specimens planted in a picturesque diffuseness or loosening space walls, he doesn’t recognize this kind of “ornamentation”. He only applies a few solitary trees that only mark the focal points of the crossings, in a way that sometimes can be seen from afar. But he intends to create – just like the landscape painters – attractive landscapes, “Gemälde”-s as he calls these large-scale spatial composition units, where visual axes spanning large distances play a decisive role. He divides or rather furnishes the integrity of the City Park’s then 136 acre large area with these embracing pictures or paintings.

tásokat. Ezek jórészt erdőfolt-szerű, vagy zárt, ligetet képező ültetvények, amiket kisebb facsoportok, cserjefoltok egészítenek ki. Festői szétszórtságban ültetett egyedeket, fellazuló térfalakat elvéve sem találhatunk, ez a fajta „díszítgetés” tőle idegen. Szoliter fát is csak néhányat alkalmaz, amik kizárólag az útélágazások súlypontját jelölik néhány helyen már messziről látható módon. Szándéka szerint mégis – akár a tájképfestők – attraktív tájképeket alkot, „Gemälde”-ket, ahogy nevezi ezeket a nagyléptékű térkompozíciós egységeket, amiknél meghatározó szerepük van a nagy távlatokat átfogó látványtengelyeknek. Ilyen átfogó képekre, festményekre osztja fel, vagy inkább ilyenekkel rendezi be a Városliget, akkor 136 hektár nagyságú területének egészét.

Hogy ez nem csupán Pest város népkertjénél követett tervezői felfogás, azt igazolja Nebbien más munkáival is, így a martonvásári, vagy az alsó-korompai Brunszvik kastély parkjának térkompozíciós és növényalkalmazási megoldásaival. S hogy ez szebb, jobb, vagy értékesebb megoldás, mint a kortársak általánosan jellemző tervezői modora, nem tisztünk megítélni, csak egyszerűen más. De pont ezzel a mássággal kerül kitüntetetten előkelő helyre a kortárs európai kertművészet élvonalában.

A Városliget kivitelezési munkái még 1817-ben megkezdődtek. Nebbien 1821-ig tartózkodott Magyarországon és irányította a kivitelezési munkálatokat. 1832-re a park meghatározó elemei: a növénytelepítések, a sétányok, a vízfelületek

elkészültek és kialakult a teljes területen a park térszerkezete az eredeti terv lényegének megfelelően. Ezzel Nebbien terve megvalósítottnak tekinthető, mert egy park fő tartalmi elemeit ezek jelentik. A tervezett épületek addig még nem készültek el, mert túl költségesek voltak. A helyüket azonban kijelölték és szabadon hagyták a későbbi építkezéshez (8. kép). Így nyitva állt a „főbejárat”, hogy ott majd a klasszicizáló, íves kapuzat, a kolonnád majd megépüljön, a déli sarokban elkészült a keretező háttérültetés és a területet tagoló növényegyüttesek csoportja, hogy oda majd el lehessen helyezni az arénát és a körbefutó versenypályát, sőt a tánccsarnokot közrefogó két facsoportot is elültették, helyet hagyva köztük az építménynek.

Nebbien a Városligetet nemcsak fontos, mértékadó értékű munkának tartotta, de a világ első népkertjét – ahogy ezt több helyen megfogalmazza –, funkciója és a létesítés módja miatt is egész Európa számára állítja példaképül. Ezt írja: „Mindez [a munka] arra irányul,.... hogy Magyarország fővárosának birtokába kerüljön – szeretetreméltóan egyszerű módon – egy lelki és természeti szépséget sugárzó, nyilvános pihenőhely, amelyre a város következő generációi büszkék lesznek,....amely az európaiak néma csodálatát váltja ki, s amire úgy tekinthetünk majd, mint szép és múlhatatlan emlékművére azon alapító védnököknek, akik idején ennek létrehozása megkezdődött.”⁵

Ez Christian Heinrich Nebbien üzenete. Ehhez sokat hozzátenni nem lehet. ●

5 Az eredeti német szöveg: ...Das Ganze die Tendenz habe,....Ungarns Hauptstadt in lebenswürdiger Einfachheit einen geistigen und natürlichen Schönen atmen öffentlichen Erholungsort anzueignen, welcher der Stolz ihrer kommenden Geschlechter werde,der die stille Bewunderung Europas verdiene und als ein schönes, unvergängliches Monument der ehernen Ägide anzusehen sei, unter welcher diese Schöpfung begann.

Irodalom:

NEBBIEN, Heinrich. (1816): Ungarns Volksgarten der koeniglichen Frey-Stadt Pesth (Kézirat) Kiscelli Múzeum, Építészeti Tervtár 66.165.

BUTENSCHÖN, Sylvia: Fingerübung für Sanssouci, Magazin der Stiftung Preußische Schlösser und Gärten Berlin-Brandenburg – sans, souci, 2016. 03.

And the proof that this is not simply a design concept used in the case of the Pest people's park can be found in Nebbien's other works, such as the spatial composition and plant application solutions of the castle parks in Martonvásár or the Brunszvik castle in Alsó-korompa. And we are not to judge whether this is a nicer, better or more valuable solution than the generally characteristic design of the contemporaries, we only say that it is simply different. But it is exactly due to this special character that he positions himself to an exceptionally prominent place among the best of contemporary European garden art.

The execution works of the City Park have started in 1817 already. Nebbien stayed in Hungary until 1821 and led the construction. By 1832 the most dominant elements of the park, the crop plantings, the promenades, the water surfaces were completed and on the entire area the park's spatial structure was established according to the original plan.⁵ With this, Nebbien's plan can be regarded as implemented because these are the main content elements of a park. The planned buildings were not finished then as they were too costly. Nevertheless, their position has been marked and left open for further construction. (Picture 8.) Thereby the "main entrance" was left open for the neoclassical, vaulted gate and colonnade to be built; in the southern corner the framing background

plantation and the plant groups structuring the area have been completed, offering a location for the arena and the surrounding racecourse, what is more, even the two tree groups embracing the dance hall have been planted, leaving space for the building between them.

Nebbien didn't only consider the City Park an important and standard work but offers the world's first people's garden – as he puts it in many places – as a model to whole Europe, also because of its function and its establishment. He writes: *"All this [work] aims,to give Hungary's capital – in a lovably simply way – a public resting place radiating spiritual and natural beauty, one that the city's future generations will be proud of, ...that will cause a speechless admiration in Europeans and which we will be able to look at as the beautiful and eternal monument of the patrons at the time of whom the creation of all this has started."*⁶

This is Christian Heinrich Nebbien's message. There is not much more to add to that. ●

5 *except of the relocation of the trees in the transverse alleys behind the rondo and thus the elimination of the direct, architectonic element from the smoothly landscaped park.*

6 *The original German text: ...Das Ganze die Tendenz habe,....Ungarns Hauptstadt in liebenswürdiger Einfalt einen geistige und natürliche Schöne atmenden öffentlichen Erholungsort anzueignen, welcher der Stolz ihrer kommenden Geschlechter werde,der die stille Bewunderung Europens verdiene und als ein schönes, unvergängliches Monument der ehabenen Ägide anzusehen sei, unter welcher diese Schöpfung begann.*

Literature:

- NEBBIEN, Heinrich. (1816): Ungarns Folksgarten der koeniglichen Frey-Stadt Pesth (Kézirat) Kiscelli Múzeum, Építészeti Tervtár 66.165.
 BUTENSCHÖN, Sylvia: Fingerübung für Sanssouci, Magazin der Stiftung Preußische Schlösser und Gärten Berlin-Brandenburg – sans, souci, 2016. 03.
 Jámbor I.: Nebbien's Városliget, - Nebbien Városligete. in: Transsylvania Nostra IX. évfolyam 33. szám